

8. Нестерук Е.С. Правосознание и справедливость: проблема соотношения понятий// Вестник Чувашского университета. 2008. – № 1. – С. 109-112.
9. Никитяева В.В. Правопорядок и правосознание как элементы эффективного правового регулирования// Вестник Воронежского института МВД России. 2007. – № 2. – С. 49-54.
10. Орлова В.В. Особенности правовой социализации молодежи// Успехи современного естествознания. 2009. – № 9. – С. 77-78.
11. Панова О.Б. О формировании когнитивной сферы правосознания несовершеннолетних осужденных// Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2008. – № 9. – С. 294-300.
12. Романовська В.Б. Духовность и правосознание (соотношение феноменов)// Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Право. – 2001. – № 1. – С. 161-169.
13. Самигуллин В.К. О деформациях правосознания// Вестник ВЭГУ. – 2009. – № 5. – С. 33-45.
14. Столяренко А. М. Психологические приемы в работе юриста / А. М. Столяренко. – М.: Юрайт, 2000. – 288 с.
15. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология/ Л.Д.Столяренко. – Изд. 4-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – С. 167.
16. Схоччик О.Э. Формы воспитательно-профилактической работы по формированию правосознания несовершеннолетних// Прикладная юридическая психология. – 2009. – № 2. – С. 97-103.
17. Фаттахова Г.Р. Психологические особенности развития правосознания студентов высших учебных заведений в условиях адаптации к учебному процессу// Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2007. – Т. 18. – № 44. – С. 476-480.
18. Хаконова И.Б. Роль правосознания в правовой жизни общества// Вестник Адыгейского государственного университета. – 2007. – № 1. – С. 338-341.
19. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку – К.: Пед. думка, 2000. – 288 с.

The paper filed a theoretical analysis of the problem of structural components of justice in the legal socialization of the individual.

Keywords: legal socialization, legal awareness, the components of awareness, training, education.

Отримано: 12.03.2010

Особливості використання життєдайного потенціалу релігійної віри в системі психологічної профілактики суїцидальних тенденцій у психіці індивідів

У статті розкривається проблема потужності психотерапевтичного, психопрофілактичного потенціалу релігійної віри у протидії аутодеструктивності, можливості його використання задля попередження формування суїцидальних тенденцій у психіці індивідів, особливо в молодіжному середовищі.

Ключові слова: проблема потужності, релігійна віра, суїцидальні тенденції, психіка індивідів.

Стаття посвячена проблеме мощности психотерапевтического, психопрофилактического потенциала религиозной веры в противодействии аутодеструкции и возможности его использования в целях предотвращения формирования суицидальных тенденций в психике индивидуумов, особенно в среде молодежи.

Ключевые слова: проблема мощности, религиозная вера, суицидальные тенденции, психика индивидов.

Актуальність і постановка проблеми. Самогубство є однією з найбільш нагальних й складних для розв'язання проблем сьогодення. Щорічно у світі здійснюється близько мільйона самогубств й приблизно у десять разів більше суїцидальних спроб. Згідно з офіційними даними, Україна увійшла у перший десяток країн світу з найбільш високим рівнем суїцидальної активності [1].

Помітне зростання кількості самогубств та суїцидальних спроб у сучасному світі зумовило поглиблене вивчення цієї проблеми у різних країнах, пошук ефективних засобів психопрофілактики аутодеструктивності. Збільшується чисельність наукових праць, присвячених пошуку найбільш дієвих з них: феномен суїциду є предметом серйозних наукових розробок представників цілого ряду суміжних наук – філософії, психології, психіатрії, соціології, антропології, біології та ін., й, відтак, – накопичено чималий досвід роботи з його профілактики. Але, як свідчить статистика, чисельність аутодеструктивних дій у світі продовжує зростати, притім серед різних категорій населення. Велику стурбованість викликає

зростання чисельності суїцидів серед молоді: щоденно понад 1000 молодих людей намагається вкоротити собі віку. Максимум суїцидальних спроб припадає на вік 16 – 24 рр. Самогубство є другою у кількісному вимірі причиною смерті молодих людей, а якщо врахувати суїциди, замасковані під інші види насильницької смерті, то, можливо, й першою [2, с.335].

Смерть – трагедія, а добровільна смерть – трагічне безглуздя. Науковці усього світу докладають максимум зусиль у боротьбі з невиліковними захворюваннями з метою збереження життя, водночас суїциденти знищують його.

Некрофільські тенденції сучасного світу, падіння рівня зацікавленості духовними цінностями, моральний занепад суспільства, відсутність чітких перспектив життя призводять до зростання чисельності людей, охоплених почуттям безцільності та духовної порожнечі. Цей феномен західні дослідники назвали глобальною кризою духовності, і зростання суїцидальності є істотним симптомом цієї кризи.

Напевно, цілковито позбавити суспільство від цього жахливого явища неможливо, враховуючи усю сукупність чинників, які спричиняють його, але необхідно активно формувати ставлення сучасної молоді людини до власного життя, життя взагалі як до найвищої цінності, шукати найбільш ефективні шляхи гармонізації душевного стану людини, формувати у її психіці активні життєстверджуючі антисуїцидальні диспозиції.

Як свідчать статистичні дані і наукові дослідження, потужний антисуїцидальний потенціал містять гуманістично-релігійні духовні цінності, релігійна віра, яка ефективно сприяє стабілізації та інтеграції психіки особистості (в сучасному нестабільному світі, якому реально загрожує глобальна екологічна катастрофа, релігія є надійним порятунком стражденної людської душі від мук переживання екзистенційного абсурду, сповнює її високим сенсом життя).

Життєстверджуюче трактування релігією людського життя як найвищої цінності, орієнтація на високі гуманістичні духовно-моральні цінності існування, життєдайність релігійного обґрунтування страждань людини, сприяння щиросердній вірі в Бога, почування людиною душевної гармонії, спокою, протидія у формуванні характерних для психіки суїцидентів хворобливих проявів безнадійності, відчаю, гніву та агресії та ін. – усе це, на нашу думку, більш як переконує в потужності психопрофілактичного потенціалу релігійної віри, можливості й необхідності його використання задля попередження формування суїцидальних тенденцій у психіці індивідів.

Аналіз останніх досліджень. На величезне психотерапевтичне, психопрофілактичне значення релігійної віри вказувало чимало науковців, однак аспект її протидії суїцидальним тенденціям недостатньо досліджений.

У праці “Багатоманітність релігійного досвіду” В.Джемс вказує, що релігійна віра є єдиною сферою, яка спроможна перетворити найнестерпніші страждання душі людини (сприятливі щодо формування суїцидальних тенденцій) у найглибше, тривке щастя.

На важливість віри в Бога для психічного здоров'я людини вказував К.-Г.Юнг, вважаючи її універсальною системою психотерапії, яка зцілює душевні недуги, суїцидонебезпечні невропатично-депресивні деструкції у її психіці.

Ефективним взірцем психопрофілактики та психотерапії засобами релігії є логотерапія В.-Е.Франкла. Випробувавши на собі усі жахи перебування в нацистських концтаборах, В.Франкл, у власній науковій концепції часто звертається до свого трагічного досвіду: релігійна віра надавала в'язням сенсу життю навіть у жахливих умовах Освенціма і Дахау.

На потужності антидеструктивного потенціалу релігії, а саме гуманістичної релігії наголошував Е.Фромм: вона покликана й спроможна трансформувати “хворобливий” душевний стан людини в нормальний, покращити його й удосконалити, дає відповідь на болісні смисложиттєві пошуки людини, є джерелом її духовної сили та життя.

На могутній катарсичний, психотерапевтичний ефект релігійної сповіді вказував К.Роджерс наголошуючи, що саме завдяки катарсису індивід не лише звільняється від психологічної напруги, але й від усвідомлених страхів, тривоги і почуття провини (страх, тривога і почуття провини, з наступною підсвідомою потребою у самопокаранні, внаслідок пекельних мук совісті, є одними із психологічних чинників суїцидальної поведінки).

На потужну життєдайність християнського тлумачення страждань людини вказував М.О.Бердяєв у психологічному етюді “Про самогубство”, що, без сумніву, має велике значення у психопрофілактиці суїцидальності.

У пошуках незмінного, довершеного смислу життя Л.Толстой прийшов до віри в Бога, яка протидіє деструктивним помислам про смерть та самознищення, долає екзистенційну тугу та нудьгу, зберігає змістовність та цінність людського існування за будь-яких обставин.

На велике зцілювальне значення релігії вказує В.П.Москалець. Він наголошує, що віра в Бога інтегрує психіку людини на основі високих екзистенційних смислів буття, сповнює її гармонією та оптимізмом, потужно протидіє суїцидальності.

Мета повідомлення полягає в обґрунтуванні ефективності використання потенціалу релігійної віри в системі психологічної профілактики суїцидальних тенденцій у психіці індивідів.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на всю ефективність існуючих сьогодні методів психопрофілактики та корекції суїцидальності (як психофармакологічних, так і психотерапевтичних), чисельність аутодеструктивних дій у світі продовжує зростати. Звичайно, до формування аутодеструктивності можуть призвести різноманітні фактори, серед яких й ендогенні, що спричиняють розлади емоційної сфери, психіки особистості [3, с.19-24; 162-210]. Але, як свідчать вітчизняні дослідження, приблизно у 90 % суїцидентів на момент скоєння суїцидального акту не було виявлено психічних захворювань [4, с.17]. Це свідчить про те, що більшість суїцидентів, зважуючись на самогубство, чітко усвідомлюють наслідки своїх дій.

Усе вищезазначене доводить нагальну суспільну необхідність пошуку та актуалізації чинників, які б володіли надпотужним антисуїцидальним, життєстверджуючим потенціалом впливу на свідомість людини, унеможливаючим саму думку про завчасну добровільну смерть та самогубство.

Величезний психологічний вплив на свідомість індивідів, який здійснює віра в Бога, є могутнім чинником протидії формуванню суїцидальних тенденцій у їх психіці. Релігійна віра містить потужний потенціал зцілення: допомагає людині долати межі свого егоїстичного “Я”, вселяє в її душу гармонію й оптимізм, нейтралізує вкрай руйнівні, тривожні емоції, сповнює існування високим життєстверджуючим смислом буття. Глибокий аналіз та узагальнення аргументованих наукових поглядів на проблематику впливу релігійної віри на суїцидальність суб'єкта (особи та групи) видатних зарубіжних та вітчизняних вчених (А.Камю, М.Хайдеггера, К.Ясперса, Е.Дюркгайма, В.Джемса, В.Франкла, Е.Фромма, К.Роджерса, Г.Олпорта, Ф.Достоевського, Л.Толстого, М.Бердяєва, В.Москальця та ін.), життєва практика дають підстави стверджувати, що потужність психопрофілактичного потенціалу віри в Бога, у протидії аутодеструктивності полягає в:

- успішності розв'язання релігією основної людської проблеми – скінченності земного існування, що є джерелом її болісних екзистенційних переживань абсурдності життя;
- життєстверджуючому релігійному трактуванні людського життя як абсолютної найвищої цінності;
- релігійному тлумаченні хибності утилітаристсько-меркантильного способу життя, сприятливого щодо суїцидальності й орієнтації на високі екзистенційні смисли існування;

- життєдайності релігійного обґрунтування страждань людини;
- могутньому катарсичному потенціалі віри в Бога;
- сприянні релігійної віри почуванню людиною душевної гармонії та згоди, й відтак, протидії формуванню депресивно-невротичних деструкцій у її психіці, сприятливих щодо суїцидальності;
- інтеграції, гармонізації міжособистісних взаємин в суспільстві, запобіганні поширенню агресії, відчуженості індивідів [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13;14].

Реалії сьогодення досить часто пов'язані з гіркими розчаруваннями, сприятливими щодо аутодеструктивності. Ціннісні критерії, прийняті у суспільстві, створили в людини хибні уявлення по відношенню до себе та свого життя: індивіди судять про себе за шкалою існуючих нестабільних зовнішніх, матеріальних благ – вроди, соціального статусу, статків. У свою чергу, їх відсутність чи втрата породжують невдоволення собою, глибокі особистісні розчарування, депресії, суїцидальні настрої (зрештою, чимало так званих суспільно успішних людей, страждають від душевної дисгармонії, суїцидонебезпечної нудьги та меланхолії), що підсилюються болісним усвідомленням обмеженої тривалості, скінченності існування. Люди нерідко зважуються на самогубство через нещасливе кохання, невдалий шлюб, втрату кар'єри, та ін. – і все це у своїй глибинній сутності є виразом їх хворобливого егоїзму, який “паралізує” можливість реально оцінити ситуацію.

Мільйони людей вибудовують власне життя, опираючись на спотворену систему цінностей, закінчуючи свої дні в журбі, стомлені почуванням власної нікчемності, відсутністю смислу існування. Неможливо віднайти щастя та гармонію у цінностях нестабільного, мінливого світу – людині вкрай необхідна віра в Бога, як єдиний на сьогоднішній день непохитний, незмінний орієнтир, який зберігає змістовність життя за будь-яких обставин.

Релігійна віра допомагає збагнути: цінність людини, її життя для Бога – не в чисельності накопичених статків, не в досягненні суспільної успішності. Кожен з нас має цінність завдяки божественній цілі, для виконання якої ми покликані у цей світ.

Прийняття релігійного бачення життєвих негараздів, релігійного високодуховного способу життя не залишає місця для психічної кволості і немічі, що може завершитись суїцидом. Величезну психотерапевтичну і психогігієнічну цінність має переконування людини у тому, що їй є заради чого жити. Ніщо так не допомагає людині долати об'єктивні труднощі й суб'єктивні страждання, як усвідомлення того, що перед нею стоїть життєво

важливе завдання, подібно місії, покладеної на неї Богом [8]. Подібне сприймання життєвих негараздів дозволяє зберегти змістовність життя за будь-яких обставин. Чи не найкращими аргументами є життєві приклади сотень тисяч людей, які більш як переконують: немає іншої, до такої міри потужної життєдайної сили, яка б допомогла вистояти, не зламатись у нелюдських умовах існування нацистських таборів, змиритись й прийняти те, що неможливо прийняти, врешті-решт, побачити смисл там, де здавалося б немає смислу, як релігійна віра. Усвідомлення того, що жодна драма життя не минає даремно, володіє надсміслом, а усе людське існування має свою неповторну ціль, допомагає людині відчувати свою значущість, самоцінність, її життя перетворюється в унікальне покликання, здобуває смисл тільки тому, що вона неповторна. За таких обставин не можна не дійти висновку, що життя значоно усвідомленим, коли воно видається важчим.

Змінивши власне життєсприйняття, бачення життєвих негараздів, релігійна віра допомагає змінити життя загалом. Душевне зцілення приходить саме тоді, коли ми відмовляємось від уявлення про те, якими повинні бути умови нашого життя, й виявляємо бажання прийняти і у кінцевому рахунку оцінити те, що просто є. Розглядаючи життєві негаразди як шлях до гармонії та зцілення, ми спроможні зберегти віру навіть у періоди негнатовного відчаю. Ми можемо вірити не лише у те, що біль пройде, але й у те, що наші страждання мають свій смисл, ціль [15, с.22 – 24]. Саме таке відношення до життя, життєвих бід, яке культивує віра в Бога, й дозволяє зносити найнестерпніші страждання, підіймаючи їх до рівня життєвого героїзму.

Усвідомлюючи власну цінність, нам відкривається значимість усього роду людського: якщо я і моє життя має неповторну цінність, – її мають й інші. Це є переконливим аргументом у протидії формування міжособистісної агресії, відчуження, почування власної самотності та інчужності, сприятливих для суїцидальності.

Врешті-решт, віра в Бога є єдиним могутнім світоглядним утворенням, яке вирішує основну екзистенційну проблему людини – смертність, сповнює високим смислом існування, вселяє надію на те, що Він переймається долею людства і кожної людини, як доводить В.Москалець, допомагає збагнути й не втратити власну цінність, усвідомивши усю велич покладеної на неї життєвої місії. Чи не є це найкращими “ліками” у боротьбі з суїцидальними налаштуваннями [14, с. 219 – 220].

Великий психотерапевтичний, психопрофілактичний потенціал релігійної віри, на який вказував В.Джемс, полягає в корегуванні нею людської свідомості, можливості змінити світорозуміння і, що

лише для неї можливе, самосприйняття людини з негативної палітри на позитивну, трансформації – перетворенні негативно забарвлених, гнітючих емоційних станів у позитивно забарвлені, світлі, радісні, стеничні (підсилюючі життєву енергію людини). Перехід від глибокого душевного страждання до радісного звільнення є істотною психологічною особливістю всіх релігій: на зміну внутрішньому сум’яттю, екзистенційним стражданням приходить душевний спокій і рівновага. Людина, яка пройшла через муки пошуків, через тугу і скорботу, спроможна пізнати глибокий сенс життя. Охопленій полум’ям душевного сум’яття людині не може допомогти ні інтелектуальна, ні моральна втіха. Це під силу лише релігії – чиннику, який за силою емоційної насиченості та інтенсивності не поступається душевним стражданням. Випробувавши на собі муки відчаю та душевної агонії, людина оновлюється і здійснює прорив в інший зріз буттєвості. Саме релігійні переживання оживотворяють душевний стан, надають йому зачарування, піднесення настрою, де “мить моральної смерті перетворюється на мить духовного народження” [7, с.52]. Релігія надає сенсу людському існуванню, робить для людини легким і радісним те, що за інших обставин для неї є ігом суворої необхідності” [7, с.55]. Позитивний потенціал релігійних почуттів долає меланхолію, депресію, відчай, безнадію, емоційний дисбаланс (які є психічними чинниками суїцидальності) у психіці людини, надає людині душевної рівноваги, сповнює її життя сенсом. Загальним для усіх релігій є звільнення від душевного страждання [7, с.402].

Релігійна віра не залишає місця для психічної кволості і немічі, що може завершитись суїцидом, скеровуючи на спосіб життя, який приносить духовну втіху, релаксацію, гідність, душевний спокій та радість буття. Віра в Бога показує нам шлях до власного зцілення, допомагає збагнути, що джерело гармонії та щастя, як і суїцидо-небезпечної безнадії та відчаю міститься у нашій власній природі, душевній організації. Ми самі скеровуємо хід нашого життя шляхом надання власного пріоритету позитивним чи негативним особистісним налаштуванням, самі обираємо приймати чи не приймати у власну душу віру в Бога. Але той спосіб життя, який пропагує релігія, є благом не лише для оточення, а, перш за все, для нас самих, надійною перепорою у боротьбі з саморуйнівними настроями. Закликаючи до щирої любові до ближнього, гармонії, людяності, встановлення всезагального благополуччя, віра в Бога суперечить деструктивності у міжособистісних взаєминах, й відтак – ауто-деструктивності (любов – чи не єдині ліки від душевних мук).

Світові релігії активно закликають людину до побудови життя на гуманістичних засадах (хоча гуманістичні тенденції у моральних

вченнях різних релігій мають свою специфіку): доброзичливих взаємин з іншими, братерської любові, саможертвості, що протидіють відчуженості, ворожості, ненависті, агресії, сприятливих для формування суїцидальних настроїв. Індуїзм закликає “не бути джерелом тривоги для інших ні діями свого тіла, ні думками, ні словами”, буддизм – бути “милосердним до всіх істот при прагненні до всезагального спасіння”, іслам – до повної самовіддачі – “віддавайте краще з того, що здобули і створили Ми вам на землі, адже ніколи ви не будете в благополуччі, якщо не віддаватимете те, що любите”, іудаїзм, християнство – “люби ближнього свого як самого себе...” [16, с.66-334].

Саме гуманістичний потенціал релігій, за Е.Фроммом, може “врятувати” стражденну душу людини від деструктивності, аутодеструктивності шляхом пробудження її “гуманістичної совісті” [9].

Проблема психопрофілактики суїцидальності – вкрай складна проблема й повинна розв’язуватись на рівні усього суспільства. Свідоме невимушене прийняття індивідами та дотримання гуманістично-релігійних духовно-моральних цінностей, орієнтація на автентичну добротність (людяність, толерантність, милосердя, любов), що потужно протидіє деструктивності, прищеплення і розвиток віри в Бога у світських закладах, було б вагомим кроком вперед у сфері психопрофілактики суїцидальності. За даними соціологічних досліджень більшість громадян України очікують від релігії саме безкомпромісного утвердження в душах і взаєминах людей ідеалів, принципів, норм братньої любові, людяності, доброзичливості, милосердя, справедливості, тобто гуманістичної тенденції оновлення душі як осередку Царства Божого, людських стосунків. І, хоча реалії життя часто пов’язані з гіркими розчаруваннями щодо братньої любові, й сподіватись на абсолютне утвердження гуманістично-релігійних ідеалів у реальних взаєминах було б черговою утопією, в Україні все ж таки утверджується психолого-педагогічна тенденція релігійності, суть якої і полягає у прийнятті та дотриманні високих гуманістично-релігійних духовно-моральних цінностей [14, с.218].

Враховуючи усе вищезазначене, у нас є всі підстави стверджувати, що Україна володіє потужним імунітетом у боротьбі з аутодеструктивністю. Під керівництвом доктора психологічних наук, професора В.П.Москальця нами було проведено експериментальне дослідження, основним завданням якого було дослідження зв’язків релігійності з суїцидальністю, особливостей впливу релігійної віри на формування суїцидальних тенденцій у психіці студентської молоді (в експерименті взяло участь 296 курсантів Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету

внутрішніх справ та 200 студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника). Отримані й проаналізовані результати засвідчили, що:

- релігійна віра посідає важливе місце у духовному житті сучасної української студентської молоді, тобто це дозволяє стверджувати, що наше суспільство володіє могутньою антисуїцидальною силою (90,52% досліджуваних назвали себе віруючими, 8,48% – невіруючими);
- релігійність, віра в Бога сучасних українських студентів не корелює з суїцидальністю і відсутністю сенсу життя;
- виразні суїцидальні тенденції відстежуються приблизно у третини виключно невіруючих студентів (36,17%);
- практично всі опитані віруючі студенти негативно відносяться до феномена самогубства й усього того, що так чи інакше знецінює життя (73,27%); чимало невіруючих студентів намагається виправдати суїциди інших (12,77%), або індиферентно ставляться до них (8,51%).

Висновки. Наведені нами аргументи аж ніяк не свідчать про те, що віра в Бога являє собою абсолютну панацею від серйозних розчарувань, екзистенційних депресивних переживань, суїцидальності. Але, якщо віра в Бога все-таки рятує більшість від страждань екзистенційного абсурду, глибоких особистісних переживань, депресій, які є сприятливими щодо суїцидальності, то це вагома підстава для констатації її високої психопрофілактичної та психотерапевтичної ефективності щодо аутодеструктивних тенденцій. Потужність психопрофілактичного потенціалу релігійної віри ґрунтується на життєстверджуючому релігійному трактуванні людського життя як абсолютної цінності, на життєдайності релігійного тлумачення негараздів, страждань, орієнтації на високі гуманістично-релігійні духовно-моральні цінності, успішності розв’язання нею основної людської проблеми – скінченності життя, що є джерелом болісних екзистенційних переживань людини абсурдності існування, сприянні віри в Бога почуванню людиною душевної гармонії та згоди, й відтак, протидії формуванню депресивно-невротичних деструкцій у її психіці (сприятливих щодо суїцидальності), інтеграції, гармонізації міжособистісних взаємин в суспільстві, запобіганні поширенню агресії, відчуженості індивідів.

Список використаних джерел

1. Как нам уменьшить число самоубийств в Украине: проект национального плана действий (общественная инициатива)/ Коллектив авторов. – Одесса: Интерпринт, 2007. – 50 с.

2. Старшенбаум Г.В. Суицидология и кризисная психотерапия. – М.: “Когито-Центр”, 2005. – 376 с. (Клиническая психология)
3. Психологія суїциду : Посібник / За ред. В.П. Москальця. – К.: Академвидав, 2004. – 288 с.
4. Психологія суїциду: Навчальний посібник/ За ред. В.П. Москальця. – Київ – Івано-Франківськ: “Плай”, 2002. – 249 с.
5. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство: Пер. с фр. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с. (Серія: Мыслители XX века)
6. Дюркгайм Е. Самоубство: соціологічне дослідження / Пер. з фр. – К., 1998.
7. Джемс В. Многообразие религиозного опыта. – СПб., “Андреев и сыновья”, 1993. – 418 с.
8. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник. – М.: Пресс, 1990. – 368 с.
9. Фромм Э. Психоанализ и дзен-буддизм // Э.Фромм, Д.Судзуки, Р. Мартино. Дзен-буддизм и психоанализ. – М.: Изд-во “Весь мир”, 1997. – С.97-183.
10. Роджерс К.С. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Изд. группа “Прогресс”, “Универс”, 1994. – 480 с.
11. Достоевский Ф.М. Полное собр.соч.: в 30-ти томах. – Т.23, 1981. – 424 с.
12. Л.Н.Толстой Собр. соч. в 20-ти томах. – Т.16 – М., 1964.
13. Бердяев Н. О самоубийстве. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992.
14. Москалец В.П. Психологія релігії: Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 240 с. (Альма-Матер)
15. Норвуд Робин. Как принимать удары судьбы / Пер. с англ. – М.: “МИРТ”, 1995. – 384 с. (“Путь к успеху = Путь к счастью”).
16. Грановская Р.М. Психология веры. – СПб.: Изд-во “Речь”, 2004. – 576 с.

This article is devoted the problem of powerful psychotherapeutic and psychoprophylactic potential of religion in counteraction of the autodestruction and possibility of using it for prevention of the suicidal tendencies in human's psyche, especially among youth.

Key words: the problem of power, religious belief, suicidal tendencies, psyche of individuals.

Отримано: 17.03.2010

Розвиток емпатії у дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності

У статті обґрунтовується психолого-педагогічний аспект розвитку емпатії та оптимізації емоційного розвитку дитини старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності, подається система психологічних та педагогічних впливів, спрямованих на розвиток емпатії, змодельоване розвивальне середовище як елемент інструментарію збагачення емоційного розвитку дитини в умовах дошкільного закладу.

Ключові слова: емпатія, співпереживання, співчуття, емоційний розвиток, педагогічний вплив, театралізована діяльність, розвивальне середовище.

В статье обосновываются психолого-педагогические аспекты развития эмпатии, оптимизации эмоционального развития ребенка старшего дошкольного возраста в процессе театрально-игровой деятельности, предлагается система психологических и педагогических воздействий через развивающую среду как элемент инструментария обогащения эмоционального развития ребенка в условиях дошкольного заведения.

Ключевые слова: эмпатия, сопереживание, сочувствие, развивающая среда, эмоциональное развитие, театрально-игровая деятельность, педагогическое воздействие.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічних технологій актуальним постає питання спрямованості способів і засобів розвитку емоційної сфери дитини. Існуючі сучасні розвивальні програми, як правило, реалізують часткові завдання емоційного розвитку дитини, тоді як ефективність впливів, у першу чергу, обумовлена комплексним впливом на емоційну сферу дитини в цілому. Необхідність інтеграції існуючих підходів до емоційного розвитку дітей визначає високий дослідницький потенціал даної проблеми як в науково-теоретичному, так і в практичному аспектах.

У сучасній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей по праву визнана однією із пріоритетних. Насамперед, це пов'язано з багатозначністю розуміння терміну “емоційний розвиток” у різних науково-теоретичних підходах і окремих концепціях. Інтегруючи положення досліджень емоційної сфери дитини, ми розуміємо емоційний розвиток як комплексний закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної сфери у контексті загальної